

TÁC ĐỘNG CỦA TÔN GIÁO ĐỐI VỚI XÃ HỘI Ở TÂY NGUYÊN

TS CHU VĂN TUẤN

Viện Nghiên cứu Tôn giáo
Viện Hàn lâm Khoa học Xã hội Việt Nam

Tây Nguyên là vùng đất có vai trò và vị trí kinh tế, xã hội, chính trị, an ninh quốc phòng hết sức quan trọng. Khu vực này có những nét đặc thù về địa lý, lịch sử, văn hóa, tín ngưỡng, tôn giáo, con người... khó có thể tìm thấy ở nơi đâu trên đất nước Việt Nam. Tuy nhiên, mối quan hệ giữa tôn giáo với xã hội ở Tây Nguyên là một trong những vấn đề đáng được lưu tâm nghiên cứu nhất hiện nay. Nói cách khác, khi hoạch định chính sách phát triển bền vững Tây Nguyên, không thể không tính đến những tác động của yếu tố tôn giáo. Bởi những tác động của tôn giáo đối với lĩnh vực xã hội là rất rõ nét so với những tác động đối với các lĩnh vực khác, đồng thời có thể dẫn đến những bất ổn về mặt an ninh, chính trị, kinh tế của vùng đất này.

Một số đặc điểm của lĩnh vực xã hội Tây Nguyên

Qua nghiên cứu, khảo sát, có thể khái quát một số đặc điểm chủ yếu của lĩnh vực xã hội Tây Nguyên hiện nay như sau:

Một là, đói nghèo, bất bình đẳng về đời sống và phân hóa giàu nghèo. Hiện nay, có thể nói, Tây Nguyên là khu vực nghèo nhất cả nước. Ở khu vực này, tỷ lệ xóa nghèo chậm, tỷ lệ tái nghèo tăng; sự phân hóa giàu nghèo diễn ra khá gay gắt giữa các tộc người, cụ thể là giữa người Kinh và các dân tộc thiểu số. Sự phân hóa cũng diễn ra mạnh mẽ giữa các địa vực ở Tây Nguyên, giữa vùng đô thị đông dân cư với vùng xa xôi, hẻo lánh. Cùng với vấn đề đói nghèo là vấn đề đời sống văn hóa tinh thần của người dân Tây Nguyên, nhất là đồng bào các dân tộc thiểu số, trình độ dân trí không cao, tỷ lệ mù chữ có lẽ thuộc tốp đầu của cả nước. Điều đáng lưu ý là, tỷ lệ đói nghèo ở Tây Nguyên hiện nay chủ yếu là các tộc người thiểu số.

Hai là, cơ cấu dân tộc phức tạp, biến động lớn. Hiện nay, Tây Nguyên có 49 dân tộc, trong đó có 12 dân tộc thiểu số tại chỗ, còn lại là di cư từ nơi khác đến. Như vậy, có thể nói, Tây Nguyên hiện là khu vực có số lượng dân tộc đông nhất cả nước (49/54 dân tộc). Việc di cư đến Tây Nguyên diễn ra mạnh mẽ sau năm 1975, nhất là khi Đảng và Nhà nước chủ trương xây dựng vùng kinh tế mới ở khu vực này. Mấy năm gần đây, hiện tượng di dân vào Tây Nguyên vẫn đang diễn ra, trong đó đông nhất phải kể đến đồng bào Hmông theo đạo Tin lành ở các tỉnh miền núi phía Bắc di cư vào. Việc sinh sống xen kẽ nhau tạo nên bức tranh đa màu sắc của cơ cấu tộc người ở Tây Nguyên, nhưng đồng thời cũng tạo nên tính phức tạp. Khi các tộc người cùng chung sống trong một khu vực thì việc giao lưu là điều tất yếu. Song, mỗi tộc người lại có những truyền thống văn hóa, tín ngưỡng, tôn giáo khác nhau, nên xung đột là điều không tránh khỏi, trước hết là xung đột về mặt văn hóa, sau đó là những xung đột khác,

như xung đột về lợi ích kinh tế...

Ba là, vấn đề tôn giáo và an ninh chính trị phức tạp. Trước khi các tôn giáo được truyền vào, đồng bào các dân tộc thiểu số ở Tây Nguyên có tín ngưỡng đa thần. Sau khi có Công giáo, đạo Tin lành, Phật giáo, đạo Cao Đài..., đời sống tín ngưỡng, tôn giáo của người dân Tây Nguyên biến đổi mạnh mẽ. Cơ cấu tôn giáo - xã hội trở nên phức tạp hơn. Chẳng hạn, có những gia đình có 3 thế hệ thì theo 3 hình thức tín ngưỡng, tôn giáo khác nhau. Cùng với vấn đề dân tộc, vấn đề tôn giáo cũng đã tạo nên những phức tạp về an ninh chính trị, nhất là khi đồng bào theo các tôn giáo bị các thế lực phản động lợi dụng chống phá chính quyền, chống phá đất nước, gây nên một số vụ việc phức tạp vào các năm 2001 và 2004. Các thế lực phản động chủ yếu lợi dụng tín đồ các tôn giáo là người dân tộc thiểu số có trình độ dân trí không cao để thực hiện những mưu đồ chính trị như thành lập Nhà nước Đêga tự trị, chia rẽ người Kinh với

Hội nghị về công tác tôn giáo các tỉnh, thành phố miền Trung và Tây Nguyên

người Thượng, gây nên các cuộc bạo loạn.

Bốn là, thiết chế xã hội truyền thống bị phá vỡ. Trước đây, xã hội Tây Nguyên được tổ chức theo các buôn làng, đứng đầu là các già làng, trưởng buôn. Sự cố kết cộng đồng khá cao, vai trò của già làng là rất lớn, tính tự quản thể hiện khá rõ. Tuy nhiên, hiện nay, vai trò của các già làng, trưởng buôn giảm, tính cộng đồng giảm, thiết chế buôn làng bị phá vỡ (đặc biệt, với những buôn làng theo đạo Tin lành thì vai trò của già làng, trưởng buôn lại càng giảm sút, thậm chí có tình trạng hai chính quyền ở các thôn làng này¹). Sự gắn kết giữa các thành viên suy giảm, sự gắn kết giữa cá nhân và cộng đồng cũng suy giảm.

Từ khi có các tôn giáo truyền vào, nhất là đạo Tin lành, thì các buôn làng ở Tây Nguyên có thêm sự xung đột xã hội giữa người có đạo và không có đạo. Sự xung đột cũng xảy ra giữa các buôn làng của người theo đạo và người không theo đạo, giữa người theo tôn giáo này với người theo tôn giáo khác và giữa người theo tôn giáo với những người theo tín ngưỡng truyền thống.

Năm là, vấn đề đất đai phức tạp. Đây là một trong những nguyên

nhân gây nên mâu thuẫn, xung đột trong xã hội Tây Nguyên những năm qua. Vấn đề đất đai, trong đó có đất đai và tài sản tôn giáo, không chỉ liên quan đến mâu thuẫn giữa dân tộc Kinh với các dân tộc thiểu số, mà còn liên quan đến mâu thuẫn giữa người dân tộc thiểu số với chính quyền địa phương và hệ thống chính trị.

Trên đây là 5 đặc điểm nổi bật nhất của lĩnh vực xã hội ở Tây Nguyên hiện nay. Có thể thấy, ở Tây Nguyên đang diễn ra những biến động hết sức mạnh mẽ. Điều đó là kết quả tất yếu của quá trình phát triển kinh tế - xã hội của đất nước nói chung, Tây Nguyên nói riêng. Tuy nhiên, nó cũng phản ánh đặc thù của khu vực này, trong đó, dân tộc và tôn giáo là những yếu tố quan trọng góp phần tạo nên những nét đặc thù đó. Ngoài ra, lĩnh vực xã hội ở Tây Nguyên đang tiềm ẩn nhiều mâu thuẫn: giữa người di cư và người bản địa, giữa các cộng đồng tôn giáo - tộc người, giữa tầng lớp giàu có và tầng lớp nghèo, giữa người dân và các công ty (nông trường, lâm trường hoặc dự án phát triển kinh tế - xã hội), giữa người dân và chính quyền trong việc đảm bảo các điều kiện công bằng, bình đẳng...

Vài nét về tôn giáo ở Tây Nguyên

Tây Nguyên có sự hiện diện của 4 tôn giáo chính là Công giáo, đạo Tin lành, Phật giáo, đạo Cao Đài và một số lượng nhỏ các tôn giáo khác như đạo Baha'i, Phật Đường Nam Tông Minh Sư Đạo, Phật giáo Hòa Hảo. Ngoài ra, Tây Nguyên hiện còn có hàng chục hiện tượng tôn giáo mới đang tồn tại như Hà Mòn, Thanh Hải Vô Thượng Sư, Canh Tân Đặc Sủng, Ngọc Phật Hồ Chí Minh, Tâm Linh Đạo..., tạo nên bức tranh tôn giáo đa dạng ở khu vực này, đồng thời cũng gây ra những khó khăn, phức tạp trong công tác quản lý nhà nước về tôn giáo.

Công giáo là tôn giáo xuất hiện sớm nhất ở khu vực Tây Nguyên. Nếu căn cứ vào việc tín đồ đầu tiên nhận Lễ rửa tội, thì Công giáo đã có mặt ở Tây Nguyên năm 1852². Còn nếu căn cứ vào việc các giáo sĩ đầu tiên đặt chân đến truyền giáo, thì Công giáo vào Tây Nguyên sớm hơn rất nhiều, có tài liệu nói là giữa thế kỷ XVII³.

Đạo Tin lành vào Tây Nguyên năm 1929. Người dân tộc thiểu số đầu tiên theo đạo Tin lành ở Tây Nguyên là người Coho (Lâm Đồng)⁴. Ban đầu có 3 hệ phái Tin lành xuất hiện ở Tây Nguyên là Tin lành Việt Nam, Cơ đốc Phục lâm và Cơ đốc Truyền giáo. Đến nay (2013), Tây Nguyên có khoảng 30 hệ phái, nhóm phái Tin lành. Mặc dù có mặt tại Tây Nguyên muộn hơn Công giáo, nhưng đạo Tin lành lại có tốc độ phát triển tín đồ nhanh nhất hiện nay. Đối tượng truyền giáo của đạo Tin lành ở Tây Nguyên chủ yếu là đồng bào các dân tộc thiểu số.

Phật giáo vào Tây Nguyên khoảng đầu thập niên 30 của thế kỷ XX. Lâm Đồng và Kon Tum là nơi Phật giáo có mặt đầu tiên ở Tây Nguyên. Ngôi chùa đầu tiên được xây dựng ở tỉnh Kon Tum⁵. Đa số tín đồ Phật giáo ở khu vực Tây Nguyên là người Kinh. Hiện nay, Lâm Đồng

là địa phương có số tín đồ Phật giáo đông nhất.

Cao Đài cũng xuất hiện ở Tây Nguyên vào những năm 30 của thế kỷ XX. Giống như Phật giáo, hầu hết tín đồ của đạo Cao Đài ở Tây Nguyên là người Kinh.

Tây Nguyên hiện có 1.851.875 người đang theo các tôn giáo khác nhau (chiếm khoảng gần 40% dân số khu vực này), đông nhất là Công giáo, sau đó đến Phật giáo, đạo Tin lành và cuối cùng là đạo Cao Đài. Đạo Baha'i, Phật Đường Nam Tông Minh Sư Đạo, Phật giáo Hòa Hảo thì số lượng tín đồ không đáng kể. Đáng lưu ý là, số lượng tín đồ đạo Tin lành ở Tây Nguyên hiện nay là 410.578, chiếm hơn 40% số lượng tín đồ đạo Tin lành của cả nước, trong số này có 387.140 tín đồ là người dân tộc thiểu số, chiếm 94%. Trong tổng số 2.764 buôn làng ở Tây Nguyên thì có tới 1.450 buôn làng có người theo đạo Tin lành, chiếm khoảng 50%.

Tác động của tôn giáo với xã hội Tây Nguyên

Sự tác động của tôn giáo đối với xã hội Tây Nguyên có thể được xem xét ở nhiều góc độ và chiều cạnh khác nhau, ở đây chúng tôi xem xét chủ yếu trên cả hai phương diện tác động tích cực và tiêu cực.

Tác động tích cực

- Góp phần thay đổi nếp sống, tâm lý, phong tục tập quán của đồng bào các dân tộc thiểu số theo hướng tích cực hơn, lành mạnh hơn, khoa học hơn. Trước đây, người dân tộc thiểu số Tây Nguyên chủ yếu sinh sống tại các khu vực miền núi xa xôi, hẻo lánh; cuộc sống được tổ chức theo các buôn làng. Họ sống khá khép kín với bên ngoài, chủ yếu chỉ giao tiếp trong môi trường buôn làng. Điều đó khiến cho tâm lý con người thường tự ti, ngại giao tiếp, cái tôi không được thể hiện. Khi các tôn giáo được truyền vào Tây Nguyên,

đã góp phần biến đổi tâm lý đồng bào dân tộc thiểu số ở Tây Nguyên từ tự ti, khép kín trở nên cởi mở hơn, tự tin hơn, hòa nhập tốt hơn với cộng đồng. "Một bộ phận đồng bào dân tộc năng động hơn trong cuộc sống, dễ dàng tiếp cận với tiến bộ xã hội, từ bỏ nhanh, nhiều hơn quan niệm, lễ thói cũ vốn kìm hãm cuộc sống của họ"⁶. Ngay cả những thói quen sinh hoạt hàng ngày của đồng bào cũng dần dần thay đổi theo hướng khoa học hơn, vệ sinh hơn, tiến bộ hơn. Những thói quen, tập tục lạc hậu, mất vệ sinh, tốn kém tiền của dần dần bị xóa bỏ.

Đồng bào dân tộc thiểu số ở Tây Nguyên theo Công giáo, đạo Tin lành chỉ được dạy những tri thức khoa học cơ bản, giúp họ nâng cao trình độ nhận thức. Phần lớn đồng bào theo đạo Tin lành đã bỏ hút thuốc, uống rượu, chăm chỉ làm ăn. Bên cạnh đó, các tôn giáo này còn hướng dẫn tín đồ các kỹ thuật, kỹ năng trong sản xuất, làm ăn kinh tế, khiến cho đời sống vật chất của các tín đồ được cải thiện đáng kể. Những điều đó góp phần biến xã hội Tây Nguyên từ lạc hậu trở thành tiến bộ, văn minh và hiện đại hơn.

- Góp phần xóa đói, giảm nghèo, đảm bảo an sinh xã hội: đây là một trong những ưu tiên hàng đầu của Đảng và Nhà nước trong chính sách phát triển Tây Nguyên. Việc xã hội hóa vấn đề này trong những năm qua đã đạt được nhiều kết quả tích cực. Những năm gần đây, các tôn giáo tích cực tham gia các hoạt động từ thiện xã hội, đặc biệt là hai lĩnh vực y tế, giáo dục. Việc các tôn giáo tích cực hoạt động từ thiện xã hội, nhất là khi xảy ra các hiện tượng thiên tai, mất mùa, dịch bệnh, cùng với việc hướng dẫn, truyền dạy cho tín đồ kiến thức sản xuất, kinh doanh đã phần nào giúp cho công tác xóa đói giảm nghèo, đảm bảo an sinh xã hội ở Tây Nguyên đạt được hiệu quả cao.

- Hình thành nên các cộng đồng dân tộc - tôn giáo, tôn giáo - dân tộc. Trước đây, xã hội Tây Nguyên được tổ chức theo các buôn làng khá khép kín và bảo thủ. Giữa các buôn làng ít có sự giao lưu, thậm chí còn có xung đột giữa các buôn làng. Các tôn giáo được truyền vào Tây Nguyên, nhất là Công giáo và đạo Tin lành, đã phá vỡ kết cấu truyền thống đó, đồng thời tạo nên cộng đồng dân tộc - tôn giáo, tôn giáo - dân tộc. Nghĩa là xuất hiện những cộng đồng tộc người cùng theo một tôn giáo, cố kết nhau không chỉ ở quan hệ tộc người, quan hệ huyết thống như trước, mà còn là quan hệ tôn giáo. Điều đó, một mặt, mở rộng kết cấu xã hội truyền thống, tăng cường các mối quan hệ xã hội giữa cá nhân với cộng đồng, giữa các nhóm cộng đồng với nhau; mặt khác, góp phần thúc đẩy xã hội phát triển về kinh tế, văn hóa, xã hội. Bởi lẽ, khi hình thành một cộng đồng xã hội mới, sẽ xuất hiện cách thức tổ chức cộng đồng mới, các quan hệ xã hội mới, phương thức sản xuất mới. Điều đó có tác dụng thúc đẩy các cộng đồng truyền thống phát triển.

- Thúc đẩy nâng cao dân trí, khoa học kỹ thuật, chăm sóc sức khỏe. Các tôn giáo, nhất là Công giáo và đạo Tin lành, đã có vai trò nhất định trong việc tuyên truyền, phổ biến tri thức nói chung, tri thức khoa học kỹ thuật trong sản xuất, kiến thức vệ sinh an toàn thực phẩm, chăm sóc sức khỏe... nói riêng. Điều này đã góp phần nâng cao dân trí, nhận thức cho người dân ở Tây Nguyên, nhất là đồng bào các dân tộc thiểu số. Cùng với những hoạt động từ thiện xã hội khá tích cực trong thời gian qua, các tôn giáo không chỉ góp phần nâng cao nhận thức, tri thức trong việc chăm sóc sức khỏe, trong lao động, sản xuất..., mà còn trực tiếp tham gia công tác chăm sóc sức khỏe, giáo dục, đào tạo cho người

dân. Nói cách khác, các tôn giáo đã góp phần nâng cao chất lượng sống, góp phần phát triển con người, cải thiện môi trường xã hội Tây Nguyên vốn lạc hậu, trì trệ.

Tác động tiêu cực

- Tạo nên những mâu thuẫn, xung đột xã hội: các tôn giáo được truyền vào Tây Nguyên đã gây nên những mâu thuẫn, xung đột xã hội giữa cộng đồng mới với cộng đồng cũ, tức là cộng đồng truyền thống với cộng đồng theo tôn giáo, nhất là Công giáo và Tin lành. Thậm chí, trong cùng một cộng đồng cũng xuất hiện mâu thuẫn giữa các thế hệ khi không cùng theo một tôn giáo. Những mâu thuẫn này không đơn giản chỉ là mâu thuẫn về mặt ý thức hệ, mà còn biến thành các cuộc xung đột. Nếu không giải quyết tốt vấn đề này sẽ dẫn đến những hậu quả nghiêm trọng. Mặt khác, sự xuất hiện của các tôn giáo ở Tây Nguyên cũng tạo nên những mâu thuẫn giữa cộng đồng tôn giáo này với cộng đồng tôn giáo khác, mâu thuẫn giữa các hệ phái, nhóm phái trong cùng một tôn giáo. Ngoài ra, các cộng đồng tôn giáo - tộc người hình thành trong quá trình đồng bào dân tộc thiểu số các nơi khác di cư đến Tây Nguyên cũng tạo ra những mâu thuẫn mới, giữa cộng đồng theo tôn giáo của dân tộc này với cộng đồng theo tôn giáo của dân tộc khác.

- Tạo nên những xung đột về văn hóa: các tôn giáo được truyền vào đã tạo nên sự xung đột với văn hóa truyền thống của đồng bào dân tộc thiểu số ở Tây Nguyên. Các tôn giáo độc thần, như Công giáo và đạo Tin lành, không chấp nhận truyền thống tín ngưỡng đa thần của các tộc người thiểu số Tây Nguyên. Khi theo Công giáo hoặc đạo Tin lành, đồng bào phải từ bỏ truyền thống tín ngưỡng đa thần của mình. Chính vì điều đó, các cộng đồng tộc người theo Công giáo hoặc đạo Tin lành

đã từ bỏ nhiều giá trị văn hóa truyền thống vật thể và phi vật thể, khiến cho nhiều di sản bị mai một, hoặc bị phá hủy.

- Gây nên những phức tạp về an ninh - chính trị: thời gian qua, Tây Nguyên đã xảy ra nhiều vụ việc ảnh hưởng đến an ninh - chính trị, mà tôn giáo là một trong những nguyên nhân có liên quan, nhất là đạo Tin lành. Trong các cuộc bạo loạn đã xảy ra ở Tây Nguyên các năm 2001 và 2004, thành phần tham gia chủ yếu là tín đồ đạo Tin lành. Bản chất của vấn đề là những phần tử xấu lợi dụng niềm tin tôn giáo, trình độ dân trí thấp, những bất cập và lỏng lẻo trong công tác quản lý nhà nước đối với tôn giáo, cũng như sự hạn chế của hệ thống chính trị cơ sở ở Tây Nguyên; câu kết với những người đứng đầu các tổ chức tôn giáo để gây ra những vụ việc phức tạp, hòng thực hiện các mưu đồ chính trị. Hiện nay, sự xuất hiện của một số hiện tượng tôn giáo mới như Hà Mòn, Thanh Hải Vô Thượng Sư... trên địa bàn Tây Nguyên cũng gây ra những vấn đề phức tạp, ảnh hưởng đến trật tự an toàn xã hội. Đạo Hà Mòn có dấu hiệu bị các thế lực thù địch lợi dụng nhằm thực hiện các mục đích chính trị. "Quan hệ dân tộc, tôn giáo và an ninh chính trị ở các dân tộc thiểu số cho thấy, hơn ở đâu trong đất nước, ở Tây Nguyên vấn đề dân tộc và tôn giáo đã và đang quện vào nhau, cùng tác động bất lợi đến phát triển bền vững kinh tế - xã hội và an ninh - chính trị vùng và quốc gia"⁷.

Kết luận

Mối quan hệ giữa tôn giáo với xã hội ở Tây Nguyên là một trong những vấn đề đáng lưu tâm nhất hiện nay. Bởi những tác động của tôn giáo đối với lĩnh vực xã hội là rất rõ nét so với những tác động đối với kinh tế, văn hóa, giáo dục; và những bất ổn trong xã hội sẽ ảnh hưởng trực tiếp

và dẫn đến những bất ổn về mặt an ninh, chính trị, kinh tế. Đây là điều đáng suy nghĩ nhất trong công tác nghiên cứu để góp phần phát triển bền vững ở Tây Nguyên. Nói cách khác, khi hoạch định chính sách phát triển bền vững Tây Nguyên, không thể không tính đến những tác động của yếu tố tôn giáo.

Để phát triển bền vững ở Tây Nguyên, một trong những yếu tố quan trọng hàng đầu là phải giữ được sự ổn định chính trị - xã hội, không thể có phát triển bền vững nếu như không có sự ổn định chính trị - xã hội. Muốn như vậy, chúng ta phải tạo lập được sự ổn định của các yếu tố khác như: cơ cấu dân tộc - tôn giáo, các thiết chế xã hội, các mối quan hệ xã hội... Nếu chúng ta biết phát huy những mặt tích cực của tôn giáo đối với lĩnh vực xã hội, thì chắc chắn, tôn giáo sẽ đóng một vai trò quan trọng trong phát triển bền vững Tây Nguyên ■

¹ Xem thêm: Bùi Văn Đạo, *Một số vấn đề cơ bản của xã hội Tây Nguyên trong phát triển bền vững*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 2012, tr. 205.

² Xem: Ngô Văn Minh, *Về phương pháp truyền giáo và phát triển tín đồ của các tôn giáo tại Tây Nguyên*, Tạp chí Nghiên cứu Tôn giáo, số 6.2011, tr. 52.

³ Xem: Đặng Luận, *Buổi đầu truyền bá Công giáo vào vùng dân tộc thiểu số Tây Nguyên*, Tạp chí Nghiên cứu Tôn giáo, số 7&8.2009, tr. 50.

⁴ Xem: Ngô Văn Minh, *Về phương pháp truyền giáo và phát triển tín đồ của các tôn giáo tại Tây Nguyên*, Tạp chí Nghiên cứu Tôn giáo, số 6.2011, tr. 53.

⁵ Ngô Văn Minh, *Về phương pháp truyền giáo và phát triển tín đồ của các tôn giáo tại Tây Nguyên*, Tạp chí Nghiên cứu Tôn giáo, số 6.2011, tr. 54.

⁶ Bùi Văn Đạo, *Thực trạng phát triển Tây Nguyên và một số vấn đề phát triển bền vững*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 2011, tr. 222.

⁷ Xem thêm: Bùi Văn Đạo, *Một số vấn đề cơ bản của xã hội Tây Nguyên trong phát triển bền vững*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 2012, tr. 206.